

ENGELLİ ÇOCUK HAKLARI AĞI(EÇHA) İZLEME KILAVUZU

ENGELLİ ÇOCUK
HAKLARI AĞI

Türkiye
Spina Bifida
Derneği

Bu çalışma **Türkiye Spina Bifida Derneği**
koordinatörlüğünde **Engelli Çocuk Hakları Ağı** için
hazırlanmıştır.

Bu rapor Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu rapor içeriğinden yalnızca Türkiye Spina Bifida Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

<u>Giriş</u>	1
<u>En Temelde Ne Var?</u>	2
<u>İnsan Hakları İzleme Nedir?</u>	2
<u>İnsan Hakları Normlarının Kullanılması</u>	3
<u>İzlemenin Planlanması</u>	5
<u>İzleme Türleri</u>	8
<u>Hakların Kapsamı Belirlemek</u>	10
<u>Gösterge Nedir?</u>	12
<u>Gösterge Belirlemeye İlişkin Kriterler</u>	13
<u>Veri Toplama</u>	14
<u>Veri Toplama Yöntemleri</u>	15
<u>Veri Analizi</u>	15
<u>Raporlama</u>	16
<u>Raporlama Sonrası Ne Yapmalıyız?</u>	17
<u>İzleme Sürecine İlişkin Etik İlkeler</u>	19
<u>Vaka Analizinden Göstergelerle İnsan Hakları İzlemeye Doğru</u>	22
<u>ECHA Vaka Analiz Çalışmaları</u>	22
<u>Vaka 1</u>	27
<u>Vaka 2</u>	31
<u>Kaynaklar</u>	35

KISALTMALAR

AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
EÇHA	Engelli Çocuk Hakları Ağı
EHS	Engelli Hakları Sözleşmesi
EKSKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
EPI	Evrensel Periyodik İnceleme
STÖ	Sivil Toplum Örgütü

Bu kılavuz, engelli çocukların haklarına ilişkin izleme çalışması yapmak isteyen sivil toplum örgütlerine temel düzeyde bilgi sağlamayı amaçlamaktadır. Kılavuz, Engelli Çocuk Hakları Ağı (EÇHA) üyesi örgütler ile yürütülen çalışmanın ürünüdür. Çalışmada, EÇHA üyesi örgütler izleme ve savunuculuk deneyimlerini engelli çocukların eğitim hakkı ile şiddet ve istismardan korunma hakkı bakımından gözden geçirerek, EÇHA için temel düzeyde bir izleme kılavuzu hazırlanması amaçlanmıştır.

Bu kılavuz EÇHA üyesi örgütlerin, engelli çocukların insan haklarına erişimini güçlendirmek amacıyla ulusal ve uluslararası mekanizmalar önünde daha etkili savunuculuk yapmasını kolaylaştıracak bir doküman olarak tasarlanmıştır.

Sivil Toplum Örgütleri'nin (STÖ) hak ihlallerine ilişkin kanıtlara sahip olması etkili savunuculuk stratejileri geliştirmek bakımından hayati önemdedir. Engelli çocukların insan haklarının etkin bir şekilde korunması ve geliştirilmesi, çocuğun üstün yararı ilkesinin ana ekseninde sistematik bir izleme yapılmasını gerektirir. STÖ'ler tarafından engelli çocuklarla ilgili yapılacak izleme çalışmaları İnsan haklarına bütüncül bakış ve çoklu ayrımcılığı içeren bir metodolojiyle yapılmalıdır.

Kılavuzun, EÇHA'nın ağ olarak ve üye örgütlerin kendi çalışma alanlarında yapacakları izleme ve savunuculuk çalışmalarına katkı sağlamasını dileriz.

EN TEMELDE NE VAR?

Her insan evrensel olarak tanınmış ekonomik, sosyal, politik, medeni ve kültürel haklara sahiptir. Hiçbir insana kendisinin ya da ait olduğu bir grubun özellikleri nedeniyle ayrımcılık yapılamaz. Devletlerin, herkesin insan haklarına saygı duymak, korumak ve yerine getirmekle ilgili yükümlölükleri vardır.

Hakların niteliğine ve devletlerin yükümlölüklerine ilişkin yasal ve normatif standartlar, uluslararası sözleşmelere, bildirgelere, tavsiyelere ve insan haklarına ilişkin anayasal çerçeveye dayanır.

İNSAN HAKLARI İZLEME NEDİR?

İnsan hakları izleme, bireylerin veya grupların insan haklarının ihlal edilip edilmediğini belirlemek, ihlalleri analiz etmek ve bu ihlalleri ortadan kaldırılması amacıyla yürütölen metodolojik faaliyettir. İzleme, devletlerin insan hakları standartlarına uyumunu değerlendirmek, yükümlölüklerini yerine getirip getirmediğini belirlemek ve ihlalleri tespit etmek için yürütölen sistematik bir süreçtir.

İzleme faaliyeti hukukî, siyasi ve toplumsal boyutlarıyla bir ölkedeki insan hakları durumunu anlamaya ve hak ihlallerinin önlemesine katkı sağlamak amacıyla yapılır. İzleme, sadece ihlallerin önlenmesinde değil, insan haklarının geliştirilmesinde de rol oynar.

İzleme, insan haklarının gerçekleşme durumunu değerlendirme ve ilgili aktörlerin yükümlölüklerini yerine getirip getirmediğini belirlemeye anlamamıza yarayan metodolojik bir yaklaşımdır. Hak eksenli yaklaşım, devletleri yükümlölüklerinden sorumlu tutmak için uluslararası insan hakları normlarını ve anlaşmalarını kullanır. İzleme ve raporlama, engelli çocukların haklarının korunması ve geliştirilmesi için de etkili bir araç olarak kullanılabilir.

İNSAN HAKLARI NORMLARININ KULLANILMASI

İnsan hakları normu, ulusal ve uluslararası düzeyde bireyler ve grupların sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri tanımlayan, koruyan ve düzenleyen ilke, standart ve kurallardır. Bu normlar, insanların onurlu bir yaşam sürmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş evrensel değerler üzerine kuruludur. İzleme, uluslararası insan hakları normları ve standartlarına dayanmalıdır. Normların kaynağı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM sözleşmeleri, bölgesel sözleşmeler (örn. AİHS), ulusal yasalar, sözleşme komitelerinin genel yorumları ve yol gösterici ilkelerdir.

ULUSLARARASI VE BÖLGESEL SÖZLEŞMELER

Uluslararası sözleşmeler ve bölgesel sözleşmeler insan haklarını güvence altına alırlar insan hakları izlemesinde temel referans kaynaklarıdır ve uluslararası standartları oluştururlar. Bu standartlar aynı zamanda devletlerin yasalarını, politikalarını ve uygulamalarını değerlendirmemize ilişkin normlardır. Bu belgeler, devletlerin insan haklarına yönelik yükümlülüklerinin çerçevesini çizer ve nasıl yerine getirilmesi gerektiğini belirlerler.

Uluslararası Sözleşmelerin Yasal Bağlayıcılığı: Uluslararası insan hakları sözleşmeleri, imzalayan devletler için yasal olarak bağlayıcıdır. Devletler, ulusal yasalarını bu sözleşmelere uygun hale getirmek ve ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.

Devletlerin Hesap Verebilirliği: İnsan hakları komiteleri, devletlerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izler ve raporlar. Komitelerin yayınladığı genel yorumlar, devletlerin bu yükümlülükleri nasıl yerine getirmeleri gerektiğine dair somut bir yol haritası sunar. Bu yorumlar, insan hakları ihlalleriyle ilgili incelemelerde ve denetimlerde temel referans olarak kullanılır.

Engelli çocukların eğitim hakkı ile şiddet ve istismardan korunma hakkı bakımından Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS), Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (EKSKHS), Medeni ve Siyasi haklar Sözleşmesi (MSHS) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) başvurulması gereken ilk sözleşmelerdir.

Mülteci engelli çocuklar bakımından Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi, engelli kız çocukları bakımından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve diğer gruplar bakımından ilgili tematik sözleşmelere bakılmalıdır.

Engellilerin insani çeşitliliğe sahip olduğunu akılda tutunuz. Engelliler de diğer insanlar gibi cinsiyet, cinsel yönelim, dil, din, ulusal aidiyet, ırk, renk vb. farklı kimliklere sahiptir.

GENEL YORUMLAR VE YOL GÖSTERİCİ İLKELER

BM sözleşmeleri kapsamında ilgili sözleşme komiteleri tarafından yayınlanan Genel Yorumlar ilgili sözleşmenin hükümlerini yorumlayan ve somutlaştıran belgelerdir. İnsan hakları sözleşmelerinin devletler ve diğer aktörler tarafından farklı yorumlanmasının önüne geçebilmek ve devletlere sözleşmenin uygulanmasında rehberlik sağlamak yanında;

- İnsan hakları sözleşmeleri maddelerinin anlamını ve kapsamını detaylandırır ve hukuki standartları açıklığa kavuştururlar.
- Devletlerin hangi somut adımları atması gerektiğini, hangi yükümlülüklerin öncelikli olduğunu belirlerler,
- Devletlerin veya diğer aktörlerin politika geliştirme süreçlerinde referans noktası olurlar,
- İnsan hakları izleme çalışmalarında, sivil toplum örgütleri ve aktivistler bu yorumları, devletlerin insan hakları standartlarına uygun hareket edip etmediğini denetlemek ve savunuculuk yapmak için kullanırlar,

Örneğin;

Engelli Hakları Komitesi tarafından yayımlanan bütün Genel Yorumlar^[1]

Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayımlanan bütün Genel Yorum'lar^[2]

[1] Komite bu tarihe kadar 8 Genel Yorum yayınlamıştır. Genel Yorumlara www.esithaklar.org adresinden ulaşabilirsiniz.

[2] <https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller.%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum No. 13: Eğitim Hakkı, Genel Yorum No. 3: Devletlerin Yükümlülükleri, Genel Yorum No. 5: Engelli Kişilerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Erişimi.

YOL GÖSTERİCİ İLKELER (KILAVUZ İLKELER)

Komiteler veya diğer insan hakları mekanizmaları tarafından yayınlanan Yol Gösterici İlkeler, insan hakları standartlarının sahada nasıl uygulanacağına dair pratik rehberlik sağlarlar. Devletlerin yanı sıra özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerin rollerini tanımlar.

Örneğin; BM Engelli Hakları Komitesi'nin Acil Durumlar Dâhil Kurumsuzlaştırmaya İlişkin Kılavuz ilkeler, BM'nin İş Dünyası ve İnsan Haklarına Dair Yol Gösterici İlkeleri veya Zorla Yerinden Edilmeye Dair Yol Gösterici İlkeler.

Yol gösterici ilkeler;

- Hangi durumların insan hakları ihlali sayılacağını ve hangi kriterlerin uygulanacağına ilişkin çerçeve sunarlar,
- Devlet raporlarının ve saha araştırmalarının değerlendirilmesinde objektif bir ölçüt sağlarlar,
- Savunuculuk ve lobi faaliyetleri için güvenilir bir referans kaynağı olarak kullanılabilir.
- Hak savunucularının, araştırmacıların ve devlet görevlilerinin insan hakları konusunda daha iyi bilgi edinmesine katkı sunarlar.

İZLEMENİN PLANLANMASI

Hak eksenli STÖ'ler, izleme faaliyeti yapma kararı alırken izleme sürecine ilişkin planlama yapmalıdır. Planlama sürecinde temel olarak aşağıdaki konularda kararlar alınmalıdır.

SORUN NE? NE AMAÇLIYORUZ?

Amaç belirleme izleme faaliyetinin, hangi sorunlar çerçevesinde hangi sonuçlara ulaşılmak istendiğinin netleştirilmesidir.

İzleme faaliyetine ilişkin potansiyel risklerin de bu risklere karşı hangi önlemlerin alınacağına belirlenmesi önemlidir. Amaç olarak örneğin, hak ihlalinin önlenmesi, mevcut ihlallerin belgelenmesi veya engellilerin haklarına ilişkin farkındalığın artırılması tespit edilebilir.

Bu sorular çerçevesinde izlemeyle ne amaçladığımız (ihlallerin tespiti, politika değişikliği sağlama) netleştirilmelidir.

- Belirli bir konuda ülkede neler oluyor, neden oluyor?
- Sorun/sorunlar neler?
- Bu hangi hakları ya da kimleri nasıl etkiliyor?
- Bu konuda biz ne yapabiliriz? Yapacaklarımızla durumun değişmesine etkili olabilir miyiz?
- Ne amaçlıyoruz?
- Başka bir STÖ yapmak istediğimiz izleme çalışmasını yürütüyor mu?
- Risklerimiz neler?

NEYİ İZLEYECEĞİZ?

İzleme faaliyetinin odağının belirlenmesidir. Odağımız eğitim hakkı, barınma hakkı vb. gibi belirli bir hak/haklar olabileceği gibi engelliler, çocuklar, mülteciler veya sadece engelli kız çocukları da olabilir. Örneğin, “Otistik kız çocuklarının eğitim hakkına erişimi” çerçevesi net olarak belirlenmiş izleme konusudur.

- Hangi hakların izleneceği açık tanımlanmalıdır. (örneğin, eğitim hakkı, şiddetten korunma hakkı)
- İzlenecek hedef grup belirlenmelidir. (örneğin, kapalı kurumlarda bulunan engelli çocuklar vb.)

PAYDAŞLARIMIZ KİMLER OLABİLİR?

Paydaş Analizi izleme faaliyetimizin etkileyebileceği veya katkı sağlayabileceği bireyler, kurumlar ve grupların tanımlanmasıdır.

Paydaş analizi, bu kişilerin veya grupların çıkarlarını, ihtiyaçlarını, beklentilerini ve bu faaliyetle ilgili rol ve sorumluluklarını anlamayı sağlar.

- Olası paydaşlarımız kimler?
- Paydaşların güç ve etki düzeyi nedir?
- Paydaşlarla iletişim yöntemimiz ne olacak?
- Paydaşların çalışmaya katılımı bakımından riskler neler? vb.

Paydaşlar sadece “destekçilerimiz” değil izleme sürecinin farklı aşamalarını birlikte yürütebilmeyi hedeflediğimiz ya da amacımıza ulaşmak için ikna etmemiz gereken gruplardır.

Örneğin; otistik kız çocuklarının eğitim hakkına erişiminin izlenmesinde öğretmen sendikaları, milli eğitim müdürlükleri ya da kız çocuklarının hakları için çalışan STÖ'ler paydaşlarımız olabilirler.

YETERLİ KAYNAKLARA SAHİP MİYİZ?

Kaynak değerlendirmesi örgütümüzün sahip olduğu insan, mali ve teknik kaynaklarının tasarladığımız izleme faaliyeti için yeterli olup olmadığının değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme eksik olan kaynaklara ulaşabilme olanaklarımızın olup olmadığını da içermelidir.

- Örgütümüz bu faaliyet için yeterli insan, teknik ve mali kaynaklara sahip mi?
- Eksik olarak tespit ettiğimiz kaynaklara ulaşabilir miyiz?
- Eksik kaynaklara erişmek için hangi iş birliklerini kurmalıyız?

Örneğin değerlendirme sonucunda örgütümüzde veri analizi konusunda yeterli bilgiye sahip insan kaynağı bulunmadığı sonucuna ulaştığımızda; izleme çalışmasından vazgeçmeyi değil, bu konuda bize kim destek olabilir sorusunu sormalıyız.

ZAMANLAMA VE TAKVİMLENDİRME

İzleme, belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşen insan hakları ihlallerinin izlenmesi, raporlanması ve takip edilmesi yöntemidir. İzleme yapma kararı alan STÖ'lerin uygulanabilir bir zaman planı oluşturması önemlidir. İzleme dönemi, faaliyetlerin takvimi bu planlamada belirlenmelidir. Bazı durumlarda olayların aciliyetine, raporlama ve denetim gereksinimlerine göre planlanan periyodlarımız değişebilir.

- İzleme ziyaretleri veya saha çalışmalarının periyotları nasıl olacak?
- Raporlama tarihleri ve geri bildirim süreçlerinin zamanları nedir?
- Sözleşme komiteleri veya EPI bakımından ülkeye ilişkin görüşme takvimi nedir?

Özel bir olayın hemen ardından raporlama yapılması gerekebilir (örneğin pandemi, deprem vb. doğal afetler ya da hedef grubun haklarını etkileyecek bir yasa/politika değişikliği vb.)

İZLEME TÜRLERİ

İnsan haklarına ilişkin iki tür izleme yapılabilir. Bu iki tür izleme iç içe geçebilir ve birbirinin tamamlayıcısı da olabilir. Bir hakka ilişkin izlemede, tekil ihlal vakaları, ihlalin hangi sonuçlara yol açtığını ya da en fazla kimlerin etkilendiğini ortaya koymamızı sağlayabilir. Tersine vaka izlemeleri ise tekil olaylardan hareketle sistemik sorunlara ışık tutabilir ve sorunların kök nedenlerini ortaya koyabilir.

VAKA İZLEME

Bir olayın insan hakları normları üzerinden analiz edilmesidir. Olaydaki ihlalleri, failleri ve mağdurları ortaya çıkarmaya ve belgelemeye odaklanır. Genellikle bir kişi ya da grubun yaşadığı somut bir olay ya da bu kişi/grup ile ilişkili birbirini takip eden birden fazla olayı inceler.

Engelli bir kişiye yaşadığı kurumda bakıcılar tarafından şiddet uygulanması tekil bir insan hakları ihlali vakası örneğidir. Yapılan şikayetlere rağmen ilgili kurumda şiddet olayının failleri hakkında herhangi bir işlem yapılmaması ikinci bir ihlal vakasıdır. Bu durumda birbiri ile bağlantılı olaylar zincirinden bahsedebiliriz. Artık şiddet haricinde yeni bir ihlal ve şiddetin faili dışında yeni failer vardır.

HAK İZLEME

Belirli bir hakkın ya da hak kategorisinin (örneğin eğitim hakkı, barınma hakkı ya da engelli çocukların ekonomik ve sosyal hakları vb.) geniş bir düzlemde izlenmesi ve genel durumunun değerlendirilmesidir. Bir hedef grubun (örneğin Down Sendromlu kişiler) hak ya da haklarını ne ölçüde kullanabildiklerine ilişkin izleme bu kategoriye dahildir.

Örneğin; belirli bir zaman diliminde ülke genelinde ya da belirli bir bölgede engelli kız çocuklarının sağlık hakkına erişimlerin izlenmesi ve yıl bazında raporlanması.

Vaka İzleme ve Hak İzleme Özelliklerini Karşılaştırma Tablosu

Özellik	Vaka İzleme	Hak İzleme
Kapsam	Somut bir olay ya da birbiri ile bağlantılı olaylar (olaylar zinciri)	Belirli bir hak ya da hak kategorisi
Odak	Bir vakada hangi hakların ihlal edildiğinin, mağdurların ve faillerin ortaya konması.	İzlenen hak ile geniş ve sistemik perspektif. Hak ile ilgili genel durum nedir? Sorunlar nedir ve gelişmeler hangi yönde olduğunun (olumlu ya da olumsuz) raporlanması.
Amaç	Olayda hak ihlaline uğrayan kişi veya grup için adaletin sağlanması	Haklarla ilgili yapısal sorunları ortaya çıkarmak çözüm önerileri geliştirmek
Örnek Çalışma	İzleme yapan STÖ'nün, okul kaydı yapılmayan otistik çocuğa ilişkin vakayı takibi	Türkiye'de SMA'lı çocukların sağlık hakkına erişiminin raporlanması

HAKLARIN KAPSAMINI BELİRLEMEK

İzleme yapacak STÖ'nün izlemeye konusu hakların kapsamını tespit etmesi ihlal analizi ve göstergelerin belirlenmesi bakımından önemlidir. Hakların kapsamını belirleyebilmek için Genel Yorumlara ihtiyacımız olacaktır. Örneğin bu çalışmada EÇHA tarafından belirlenen Eğitim Hakkı için BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 13 nolu Eğitim Hakkı Genel Yorum'da;

a) Mevcudiyet: Taraf Devletin yetkisi altında yeterli sayıda ve işlevsel halde eğitim kurumları ve programları mevcut olmalıdır. İşlevsellik, eğitim kurumları ve programlarının gelişme imkânları da dahil olmak üzere birçok etmene bağlıdır, örneğin; bütün kurumlar ve programlar, doğa koşullarından koruyan binalar veya benzeri unsurlar, her iki cinsiyet için sağlık imkânları, temiz içme suyu, eğitimi ve

göreceli olarak uygun ücret alan öğretmen kadrosu, eğitim materyalleri ve benzeri ihtiyaçların karşılanabilmesi. Bazı kurumlar ve programlar ise, kütüphane, bilgisayar ve bilişim teknolojisi imkânlarının varlığına ihtiyaç duyabilir.

(b) Erişilebilirlik: Bütün eğitim kurumları ve programlar, ayırım gözetilmeksizin Taraf Devletin yetkisi altındaki herkes için erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu mevcuttur: Ayrımcılık gözetmeme - Eğitim, özellikle en çok mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar açısından, ayrımcılığın yasaklandığı konuların hiçbirinde ayrımcılık gözetilmeksizin, herkes için hukuken ve fiilen erişilebilir olmalıdır (bkz. ayrımcılık yasağına ilişkin 31-37. paragraflar). Fiziksel erişilebilirlik - Eğitim, fiziksel olarak güvenli şekilde erişilebilir olmalı, makul ve uygun bir coğrafi bölgede verilmeli (örneğin mahalli okul) veya modern teknoloji aracılığıyla (örneğin “uzaktan eğitim” programları) erişilebilir olmalıdır. Ekonomik erişilebilirlik - Eğitim bedeli herkes tarafından ödenebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu 13. maddenin 2. fıkrasındaki ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim konularındaki düzenlemeye uygun olmalıdır: İlköğretim, “herkes için parasız olmalı” ve Taraf Devletler parasız orta ve yükseköğretimi aşamalı olarak gerçekleştirmelidir.

(c) Kabul edilebilirlik: Müfredat ve eğitim metotları da dahil olmak üzere, eğitimin şekli ve içeriği bütün öğrenciler ve uygun olan durumlarda, ebeveynler için kabul edilebilir olmalıdır, (örneğin; kültürel açıdan uygun ve kaliteli eğitim). Kabul edilebilir eğitim, 13. maddenin 1. fıkrasının eğitime yönelik hedeflerine ve bu konuda devlet tarafından onaylanan asgari eğitim standartlarına uygun olmalıdır (bkz. 13. maddenin 3. ve 4. fıkraları).

(d) Uyarlanabilirlik: Eğitim, değişen toplulukların ve toplumların ihtiyaçlarına uyarlanabilecek kadar esnek olmalı ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir.

Komite, eğitim hakkı bakımından yukardaki dört unsurun varlığını aramak gerektiğini, bunların eksikliği halinin ihlal oluşturacağını belirtmektedir.^[3]

[3] https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid=135

GÖSTERGE NEDİR?

İnsan hakları göstergeleri, uluslararası standartlara uygun olarak belirlenmeli ve evrensel insan hakları ilkelerini yansıtmalıdır.

Gösterge, belirli bir zaman diliminde, haklarla ilgili durumun veya politikaların ölçülebilmesi için kullanılan nicel veya nitel referanslardır. İzlenen hak/ hakların durumunu ve gerçekleşen değişimin yönünü anlamamızı sağlarlar.

GÖSTERGE TÜRLERİ NELERDİR?

İnsan hakları göstergeleri genellikle üç ana gruba ayrılır;

1. YAPISAL GÖSTERGELER

Bir ülkenin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli yasal ve kurumsal çerçeveye sahip olup olmadığını değerlendirir.

Örneğin: Ülke EHS taraf mı? EHS Ek Protokolünü onaylamış mı? Anayasa'da Anayasa veya yasalarda insan haklarının korunmasına ilişkin hükümler var mı? Engellilerle ilgili özel bir yasa mevcut mu? Bağımsız bir insan hakları kurumu var mı?

2. SÜREÇ GÖSTERGELERİ

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için uygulanan politikaların ve süreçlerin etkinliğini değerlendirir.

Örneğin; Kapalı kurumlarda yaşayan engellilere istismarın önlenmesi ile ilgili bir izleme mekanizması varlığı ve işleyişi? Engellilerin eğitim hakkına ilişkin eğitim bakanlığı personeline yönelik eğitim programları mevcut mu?

3. SONUÇ GÖSTERGELERİ

İnsan hakları uygulamalarının sonuçlarını ve toplum üzerindeki etkilerini ortaya koyar.

Örneğin; kapalı kurumlarda şiddet veya istismar vakalarının sayısındaki değişim nedir? Kaç kamu personeline engelli hakları konusunda eğitim verilmiştir? Engelli kız çocuklarının net okullaşma oranlarındaki değişim nedir?

GÖSTERGE BELİRLEMeye İLİŞKİN KRİTERLER

İzleme göstergelerini belirlerken;

Göstergelerin insan hakları standartlarına uygun olmasına, insan hakları ile ilgili hangi konuların ölçüleceği ve hangi amaçlarla kullanılacağına, gerekli veri kaynaklarının mevcut olmasına (Bu kaynaklar, resmi istatistikler, anketler, sivil toplum raporları veya uluslararası kuruluş verileri gibi) dikkat edilmelidir.

Göstergeler şu özelliklere sahip olmalıdır:

- **Amaç Odaklı (ilgililik) Gösterge**, izleme kapsamı hak/haklarla ve izleme amacıyla uyumlu olmalıdır.
- **Spesifik/Belirli**; gösterge açık ve net bir şekilde tanımlanmalıdır. Örnek; "Engelli çocuklara yönelik şiddeti azaltmak" yerine " tarihine kadar engelli yönelik çocuklara şiddeti %20 azaltmak."
- **Ölçülebilir**; gösterge nicel veya nitel veriler ile ölçülebilir olmalıdır. Değişim, somut verilerle izlenebilmelidir. Örnek "Engelli çocukların eğitim sürelerini artırmak" yerine ".... yılı sonuna kadar okul terk oranını %10 azaltmak."

- **Ulaşılabilir;** gösterge ile ilgili veriler mevcut kaynaklarımız ve olanaklarımız ile ulaşılabilir olmalıdır. Örnek; "Bir yılda engelli çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak" yerine "Bir yılda engelli çocuk yoksulluk oranını %5 azaltmak."
- **Zaman Sınırlı;** gösterge ile belirli bir zaman diliminde (izleme dönemi) değişim ölçülmelidir. Sonuçların ulaşılacağı tarih belirlenmelidir. Zaman çerçevesi karşılaştırmalı izleme yapmayı ve raporlar hazırlamamızı sağlar.

VERİ TOPLAMA

İzleme sürecinde toplayacağımız veriler sorunun kapsamı, kimlerin hangi haklarının ihlal edildiğini, ihlallerin nedenleri ve çözüm için önerilerimizin neler olacağını belirleyecektir. İnsan hakları izleme faaliyetinin en kritik aşaması veri toplamadır. Kural olarak hangi verilerin toplanacağına, veri kaynaklarına ve veri toplam yöntemine önceden karar verilmiş olmalıdır. Gösterge belirleme süreci, hangi verileri toplayacağımız ve bu verilerin hangi kaynaklardan elde edilebileceğine ilişkin de karar verdiğimiz bir süreçtir.

Veri toplama aşamasında verileri toplayacak ekibinin belirlenmesi ve gerekli bilgi ile donatılması, görüşmeler, saha gözlemleri, dava izleme vb. toplanacak bilgilerde veri standartını sağlamak üzere standart formların hazırlanması gereklidir. Veri toplama ekibinin sayıca çok olduğu, ya da birden fazla STÖ'nün veri topladığı (EÇHA'nın ağ olarak izleme yaptığı) durumlarda standart formlar hazırlanması hayati önemdedir.

Veri Standartlaştırma; veri toplama sürecine dahil olan kişi ve kurumların aynı bilgileri toplamasını sağlamak için:

- Tüm ekiplerin kullanabileceği standart soru setleri, gözlem formları ve veri toplama şablonları oluşturun
- Veri toplama yöntemleri ve standartları hakkında ekiplerinize eğitim verin.
- Mümkün ise ortak bir veri toplama yazılımı kullanarak bilgilerin birleştirilmesini kolaylaştırın.
- Ekipler tarafından toplanan bilgilerin tutarlılığını ve doğruluğunu periyodik olarak kontrol edin.

VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Aşağıda sayılan veri toplama yöntemleri örnektir. Özellikle vaka izlemelerinde her vaka bakımından farklı yöntemlerle veri toplanması gerekebilir.

Doküman Analizi; Yasal mevzuat, BM Komitelerin Türkiye'ye yaptığı tavsiyeler, mahkeme kararları, ulusal insan hakları kurumlarının ^[4] kararları, eylem planları ve politika belgeleri, resmi istatistikler, araştırma raporları, milletvekillerinin soru önergeleri ve bunlara verilen cevaplar vb. incelenmesi.

Doğrudan Gözlemler; Saha ziyaretleri (örneğin okullar, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, bakımevleri, ilgili STÖ'ler vb.), dava duruşmalarına katılım, hedef kitleye yönelik olarak yapılan etkinliklerinin izlenmesi,

Görüşmeler; Mağdurlar, tanıklar, uzmanlar ve yetkililerle görüşmeler yapılması,

Anket ve Araştırmalar; Hedef gruplardan nicel ve nitel veri toplamak için özel olarak tasarlanmış anketlerin kullanılması,

Medya Tarama; Gazeteler, sosyal medya ve haber siteleri gibi kaynaklardan bilgi toplama,

Bilgi Edinme Başvuruları; İlgili kamu kurum ve kuruluşlarına yapılacak bilgi edinme başvuruları,

Hastane ve Adli Tıp Raporları; özellikle şiddet vakalarının izlenmesinde tıbbi raporlar bize olaya ilişkin ayrıntılı bilgiler sağlar,

VERİ ANALİZİ

Veri analizi aşaması, toplanan verilerin insan hakları normlarına göre sistematik olarak değerlendirilmesi ve anlamlı bilgilere dönüştürülmesi sürecidir. Analiz öncesi veri temizleme ve veri kategorizasyonu yapılmalıdır.

[4] Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman)

Toplanan verilerden hatalı ve eksik olanlar analize dahil edilmemelidir. Verilerin zaman, yer ve fail, mağdurlara göre sınıflandırılması ihlal örüntülerinin ortaya konması bakımından önemlidir.

Veri analizi, gelişmelerin yönünün belirlenmesi, ihlallerin nedenlerinin ortaya konulması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaları da içerir.

Analiz sonuçları raporumuzun ana eksenini oluşturacaktır. Raporlarda ihlallerin neler olduğu ve çözüm önerileri yapılan veri analizinin sonuçlarına göre belirlenir. Bu nedenle yapılacak analizde,

- Hangi normların ihlal edildiği, ihlalin kaynağı ve failer tanımlanmalı,
- Söz konusu ihlalin hedef gruplar bakımından etkilerinin neler olduğu bilinmeli,
- İhlallerin zaman içindeki değişimi ve eğilimleri incelenmeli,
- Farklı gruplar bakımından veriler karşılaştırılmalıdır (örneğin engelli erkek çocuklar ve engelli kız çocukları verileri),
- İhlalin kapsamı ve çözüm yollarının neler olabileceği üzerine çalışılmalıdır.

RAPORLAMA

İnsan hakları ile ilgili raporlar, bir olay ya da belirli bir hak/hak kategorisinde ihlallerinin belgelendiği ve ilgili taraflara (devlet kurumları, uluslararası örgütler, sivil toplum ve kamuoyu) sorunun kaynağını gösteren çözüm önerileri sunan belgelerdir. Bu raporlar, insan hakları savunuculuğu ve politika değişiklikleri için temel oluşturur. Raporlar ihlal iddiaları ile ilgili nesnel olarak toplanmış verilere ve kanıtlara dayanmalı, insan hakları normlarına uygun çözüm önerileri içermelidir.

Raporu kimleri etkilemek için hazırladığınıza karar vererek işe başlayın. Bu karar, raporladığınız sorunun çözümü için kinin fikrini değiştirmek gerektiği, önerdiğiniz çözümlere kimlerin karar verebileceği sorularına verdiğiniz yanıtla ortaya çıkacaktır.

Bir yasal düzenleme yaptırmak için milletvekillerini, uygulamayı değiştirmek için kamu bürokrasisini ya da sadece kamuoyunda farkındalık yaratmak için medya organlarını yönelik bir hedef grup olarak belirleyebilirsiniz.

Raporda; verdiğiniz mesajlarınızın net ve raporun dilinin anlaşılır olmasına özen gösterin, bulgularınızı topladığınız verilerle destekleyin. Verilerinizi görselleştirin grafikler ve tablolar sorunu yazmaktan daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyabilir. İzleme sonuçlarının açık, anlaşılır ve etkili bir biçimde raporlanması gerekir. Raporlarda veri, analiz ve öneriler dengeli bir şekilde sunulmalıdır.

Raporun giriş bölümünde örgütünüzü kısaca tanıttın, raporu hazırlama amacınızı ve metodolojinizi anlatın. Bulgular bölümünde sorunun kaynağını ve kapsamını, sorundan kimlerin nasıl etkilendiğine ilişkin veri ve kanıtlarınızı net bir biçimde ifade edin. Mağdur ve tanık beyanlarını özetleyin. Sonuç ve öneriler bölümünde hak ihlallerini ve ihlallerin önlenmesi için önerilerinize yer verin.

Öneriler için kriterle

- İnsan hakları normları uygun olmalıdır,
- Net ve uygulanabilir olmalıdır,
- Sorunun kaynağına yönelik somut çözümler sunulmalıdır.
- Öneriler, ilgili tarafların görüşlerini dikkate alarak geliştirilmelidir,
- Öneriler zamanlanmalıdır, kısa vadeli adımlar ile uzun vadeli öneriler ayrıştırılmalıdır,

RAPORLAMA SONRASI NE YAPMALIYIZ?

Rapor yazmak asla bir amaç olarak algılanmamalıdır, aksine ihlalin önlenmesi için kanıt temelli savunuculuk yapmanın ve harekete geçmenin zeminini oluştururlar. İnsan hakları raporları bunlarla sınırlı olmamak üzere genellikle üç hedefe sahiptir;

- Karar alıcıları etkileyerek yasaların veya uygulamaların değişmesini sağlama,
- Mağdurların haklarının korunması ve sorumluların hesap vermesi için hukuki süreçlerin başlatılması,
- İhlallerin görünür hale getirilmesi için kamuoyunda farkındalık oluşturma.

Rapor yazımı sonrasında

- Raporun hedef kitlesi ve ilgili paydaşlarla bir araya gelerek geri bildirim toplayın,
- Savunuculuk için eylem planı hazırlayın; Rapor bulgularınızı yaygınlaştırın ve çözüm önerilerinizin uygulanması için bir savunuculuk stratejisi geliştirin,
- Önerileriniz hayata geçirilip geçirilmediğini izleyin ve değerlendirin, gelişmeleri yeni bir raporda belgeleyin.

Kanıt temelli savunuculuk yapmak amacıyla izleme yapmak, insan hakları ihlallerini tespit etmek, belgelemek ve çözüm yolları geliştirmek için sistematığe sahiptir. Kanıt temelli savunuculuk, verilere ve bilgiye dayalı olarak insan haklarını desteklemek ve politika değişiklikleri sağlamak için stratejik bir yaklaşımdır.

- Verilere dayalı argümanlar, savunuculuğun inandırıcılığını artırır,
- Politika yapıcıları ve karar alıcılar üzerinde daha güçlü bir etki yaratır,
- Kamuoyu desteği için güvenilir bir temel sağlar.

Bunlar, daha etkili bir savunuculuk yapmak ve mağdurların sesi olmanın yanı sıra, daha adil ve eşit bir toplum yaratmak için karar alıcıları harekete geçirmek için STÖ'lere zemin hazırlar.

İZLEME SÜRECİNE İLİŞKİN ETİK İLKELER

TARAFSIZLIK

İzleme süreci, siyasi, ideolojik veya kişisel çıkar ve önyargılardan bağımsız olmalıdır.

Bulgular, sadece objektif verilere ve kanıtlara dayanmalıdır.

Herkesin insan hakları eşit derecede önemlidir; bu nedenle hiçbir kişi, grup veya topluluğa ayrıcalık ya da ayrımcılık yapılmaz.

DOĞRULUK VE GÜVENİLİRLİK

Toplanan bilgilerin doğruluğundan emin olmak için çapraz doğrulama yapılmalıdır.

Kanıtlar, ulusal ve uluslararası standartlara göre analiz edilmelidir.

Yanlış, yanıltıcı veya eksik bilgi paylaşmaktan kaçınılmalıdır.

GİZLİLİK VE GÜVENLİK

Mağdurların, tanıkların ve bilgi sağlayan diğer kişilerin kimlik bilgileri gizli tutulmalıdır.

Paylaşılan bilgilerin, bu kişilerin fiziksel ve psikolojik güvenliğini riske atmaması sağlanmalıdır.

Kişisel verilerin gizliliği ilkesine uyulmalıdır.

KATILIM VE DAHİL EDİCİLİK

İzleme sürecinde mağdurlar ve paydaşlar aktif şekilde sürece dahil edilmelidir.

Toplumsal marjinalize edilmiş veya kırılgan gruplarının sesi duyulmalıdır.

Toplanan veriler ve yapılan analizler, çeşitliliği ve kapsayıcılığı yansıtmalıdır.

ŞEFFAFLIK

İzleme sürecinin nasıl yürütüldüğü açıkça belirtilmelidir.

Yöntemler, kaynaklar ve raporlamalar açık bir şekilde tanımlanmalıdır.

Kamuoyuna açıklanan bilgiler, ilgili herkesin anlayabileceği şekilde net olmalıdır.

HESAP VEREBİLİRLİK

İzleme çalışmaları, süreci yürüten kişi veya kuruluşların hesap verebilir olmasını gerektirir.

Yanlış bilgi veya eksiklikler tespit edildiğinde düzeltme mekanizmaları uygulanmalıdır.

Raporlar ve bulgulara yönelik eleştiriler açıkça ele alınmalı ve yanıtlanmalıdır.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İzleme, bir kerelik bir faaliyet değil, bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Sorunların kök nedenlerini anlamak ve çözüm üretmek için uzun vadeli bir yaklaşım benimsenmelidir.

İzleme çalışmaları, ilgili grupları ve aktörleri güçlendirecek şekilde tasarlanmalıdır.

ETKİLİLİK

İzleme faaliyetlerinin hedeflere ulaşmasını sağlamak için kaynaklar etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

İzleme sonuçları, politika değişiklikleri ve adalet mekanizmalarını harekete geçirmek için kullanılmalıdır.

Bulgular, kamuoyu ve karar alıcılar üzerinde gerçek bir fark yaratmayı hedeflemelidir.

ULUSLARARASI STANDARTLARA BAĞLILIK

İzleme faaliyetleri, uluslararası insan hakları hukuku, normları ve standartları temel almalıdır.

İNSAN ONURUNA SAYGI

Mağdurların ve tanıkların onuruna saygı gösterilmeli, onlara zarar verebilecek herhangi bir işlemde kaçınılmalıdır.

Mağdurların hikayeleri dinlenirken duyarlılık gösterilmelidir.

Hiç kimsenin ifadeleri ya da deneyimleri istismar edilmemelidir.

VAKA ANALİZİNDEN GÖSTERGELERLE İNSAN HAKLARI İZLEMeye DOĞRU

ENGELLİ ÇOCUK HAKLARI AĞI DENEYİMİ

GİRİŞ

Engelli Çocuk Hakları Ağı'nın (EÇHA) insan hakları izleme kapasitelerini artırmak için Eylül-Aralık 2024 tarihleri arasında Etkiniz desteği ile yürütülen çalışma kapsamına dahil olan örgütlerle yapılan eğitim ve toplantılarda engelli çocuk hakları alanında çalışan STÖ'lerin çeşitli ihlaller içeren çeşitli vakalarla karşılaştığı belirtilmiştir. Buradan hareketle ellerindeki veriyi kullanarak çok daha sistematik bir izleme raporlama yapabilmek için güncel ihlal vakaları analizi yoluyla haklara ilişkin gösterge belirleme ve mevcut göstergelerin yerelleştirilmesi çalışmasına ilişkin bir metodoloji tasarlanmış ve iki vaka üzerinden pilot çalışma yürütülmüştür.

Metodoloji, bir yandan güncel vakaların izlenmesi, verilerin dernek içinde kayıt altına alınması ve belgelenmesi ve STÖ'lerin izleme yaptıkları vakalarda kullandıkları göstergeler üzerinden EÇHA için örnek izleme gösterge setinin oluşturulmasını hedeflemektedir.

Çalışma STÖ'lerin halihazırda savunuculuk yapmak üzere gündemlerinde olan vakalar kullanılması hedeflenmiştir. Böylece dernek içi ve dernekler arası kayıt sistemi (standart bilgi formları, veri koruma vb.) geliştirmelerine bir alan yaratılacak hem de ulusal düzeyde ve uluslararası mekanizmalar önünde savunuculuk çalışmalarında işlenmiş verilere sahip olmalarına katkı sağlayacaktır. Ayrıca güncel vakaların çalışma grubu/ağı içinde tartışmaya açılarak bilgi ve deneyimin ağ içinde yayılması savunuculuk ortaklıkları kurulmasına olanak sağlanabilecektir.

VAKA ANALİZİNDEN GÖSTERGELERE NASIL GİDİLİR?

Öncelikle savunuculuk yapılmak istenen güncel vakanın çalışabilmesi için vakanın tanımlanmasına ihtiyaç vardır.

BİRİNCİ ADIM: VAKAYI TANIMLA!

- Ne oldu?
- Tarih
- Yer
- Mağdurlar
- Tanıklar
- Failler

İKİNCİ ADIM: VAKAYI ANALİZ ET!

Gösterge geliştirmek için vaka analizinde 7 adım öngörülmüştür. Her adımdaki farklı sorular yer almaktadır. Bu soruları en az iki üç kişinin birlikte çalışarak cevaplaması önerilmektedir.

1- İLK VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Olaya ilişkin ilk bilgiler neler?

Bu bilgiler size ne söylüyor?

Olayla ilgili başka hangi bilgilerin toplanması gerekiyor? İhtiyaç duyulan başka bilgiler var mı?

2 - İLGİLİ İNSAN HAKLARI İLKELERİNİ BELİRLEME

Olayla ilişkili olan insan hakları ilkeleri ve standartları neler?

Anahtar Soru: Mağdur/mağdurların özellikleri kullandığınız standartları nasıl etkiliyor?

3- İHLAL DEĞERLENDİRİLMESİ (İLK VERİLER ÜZERİNDEN)

Olayda hangi hakların ihlaline ilişkin iddialar var?

İhlalin nedenleri neler?

İhlal kim/kimler tarafından yapılıyor?

Mağdur(lar)/ihlale uğrayan (lar) kimler?

Anahtar Soru: Bir vakada ihlal veya ayrımcılık yapılmadığına nasıl karar veriyorsunuz? İhlal ile ayrımcılığın farkı nedir?

4- VERİ TOPLAMA VE KANITLARIN OLUŞTURULMASI

Mevcut bilgilerin doğrulamak için hangi kanıtlara ihtiyaç var?

Bu kanıtları nereden toplayabiliriz

Toplanması gereken ek bilgilere hangi kaynaklardan ulaşabiliriz?

Anahtar Soru: Veri, kanıt toplarken ve onları kayıt altına alırken, paylaşırken gizlilik, kişisel verilerin korunması ve etik gibi konulara dair neler yapıyorsunuz?

5- NEDEN-SONUÇ İLİŞKİSİ ANALİZİ

İhlal hangi neden(ler)den kaynaklanıyor?

İhlal hangi sonuçları doğuruyor?

Anahtar Soru: Neden sonuç analizinizi hangi kriterlere göre yapıyorsunuz?

6- ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İhlalin sonlandırılmasına ilişkin önerilerimiz neler?

İhlalin sonuçları bakımından tazmin önerilerimiz neler?

Anahtar Soru: İhlallerin ortadan kaldırılması için önerilerinizi nasıl oluşturuyorsunuz?

7- SAVUNUCULUK FAALİYETLERİ

Veriler bizi nasıl bir savunuculuk çalışmasın yönlendiriyor? Savunuculuk için hangi verilere ihtiyaç var?

İhlallerin niteliği bizi nasıl bir savunuculuk çalışmasın yönlendiriyor?

Paydaşlar kimler?

Risk ve tehditler var mı?

Anahtar Soru: Dernek hangi yollarla savunuculuk yapıyor? Deneyimli olduğu savunuculuk çalışmaları neler?

ÜÇÜNCÜ ADIM: ANALİZ ÇIKTILARINI KAYIT ALTINA AL VE SINIFLANDIR

İkinci adımdaki analizden özellikle şu bilgileri sınıflandırarak kayıt altına almak kritik:

- İhlaller, failler, mağdurlar, mekan/şehir, tarih, çocuğun engellilik türü, yaşı, cinsiyeti
- İhlal(ler)i belirlerken kullanılan norm ve standartlar
- İhlal(ler)i önleyecek mevcut ulusal yasa ve politikalar
- İhlal(ler)in nedenlerini ortadan kaldırmak için olması gerekenler
- İhlal(ler)in sonuçlarını tazmin etmek için olması gerekenler
- İhlal iddiaları ile ilgili toplanan bilgiler ve kaynakları
- Vakadaki ihlale benzer daha önceki vakalardan bilinenler ve kaynakları
- Eksik veriler ve bu veriler için bakılabilecek veri kaynakları

DÖRDÜNCÜ ADIM: GÖSTERGELERİ YAZ!

Bu adımda üçüncü adımdaki bilgiler (özellikle kullanılan norm ve standartlar) üç farklı gösterge şeklinde yazılır. Göstergeleri bu vakanın bir daha olmaması için devletin yükümlülükleri açısından neler olmalı sorusunun cevaplarıdır. Tekil vakada yola çıkarak benzer hak ihlallerin ortadan kalkması için bakılması gereken, üzerinde durulması gereken noktaları gösterir. Çoğunlukla soru formatında olabilir.

Göstergeler üçe ayrılır:

Yapısal: Yükümlülük sahiplerinin kabulünü, niyetini ve taahhüdünü yansıtır (ilgili iç mevzuat, ilgili politika belgeleri, strateji belgeleri, eylem planları, ilgili kurum, komite, kurul, mekanizmalar, ayrılan bütçe, kaynak...)

Süreç: Yükümlülük sahiplerinin insan hakları taahhütlerini arzu edilen sonuçlara dönüştürme çabalarını yansıtır (Belli bir zaman dilimindeki değişim uygulamaya dayalı süreçlerin işleyişi, alınan şikayetler, şikayetleri cevaplandırma, program, projeler, eğitimler, bütçe tahsisi vb.)

Sonuç: Yükümlülük sahiplerinin insan haklarından faydalanılmasını geliştirme çabalarının sonuçlarını yansıtır. (İstatiksel sonuçlar, adli istatistikler, çeşitli etki , izleme değerlendirme sonuçları, ulusal araştırma bulguları vb.)

BEŞİNCİ ADIM: RAPORLA! SAVUN!

Elinizdeki vaka kayıtları ve bu vakalardan doğru elinizdeki göstergeleri kullanarak çok daha hızlı uluslararası mekanizmalara raporlama yapabilir, düzenli-sistematiik raporlar yayınlayabilirsiniz.

Raporlama dışında tekil bir vakadan yola çıkarak sistemsel bir değişimi, mevzuat ya da uygulamadaki eksiklikleri hatırlatacak, vurgulayacak farklı savunma yolları geliştirebilirsiniz (Kanun maddesinde değişim, imza kampanyası ya da basın açıklaması gibi.)

Anahtar Soru: Vakaların tekil olma özelliği savunuculuk faaliyetlerinizi nasıl etkiliyor?

EĞHA VAKA ANALİZ ÇALIŞMALARI

VAKA 1

TÜRKİYE SPİNA BİFİDA DERNEĞİ ÇALIŞMA VAKASI

Vaka Özeti

İlkokul 3. Sınıfa giden 9 yaşındaki erkek çocuğu, Spina Bifidalı, tekerlekli sandalye kullanıyor, TAK yapıyor. Okulda kullanımına uygun bir tuvalete ihtiyaç var. Okulda bir engelli tuvaleti var, fakat temizlik malzemeleri için depo olarak kullanılıyor, okul müdürü bu tuvaleti kullanmalarına izin vermiyor. Anne ısrarcı olunca aylar geçtikten sonra yine depo olarak kullanılan, küçük, son derece bakımsız, karanlık bir odayı TAK için kullanabileceklerini söylüyor. Engelli tuvaletinin de bakıma ihtiyacı olduğunu bunu yaptıramayacaklarını söylüyor. Anne bir gün kendi inisiyatifi ile engelli tuvaletini boşaltıp badana yapıyor, temizliyor fakat müdür yine kullanmalarına izin vermiyor.

Daha sonra ailenin tanıdığı olan, okul civarında görev yapan, iri kıyım bir zabıta memuru ile durumu paylaşıyor aile, zabıta memuru okula gelip, müdür ile konuşuyor, müdür bu konuşmadan sonra tuvaletin kullanılmasına izin veriyor. Bu arada çocuk 4. Sınıfa geçiyor, annesinin o tuvalet için çok savaştığını ve buna üzüldüğünü söylüyor ve o tuvaleti kullanmayı reddediyor. Bu yüzden hala o kötü koşullara sahip depoyu kullanıyorlar.

Göstergeler

Standartlar:

Sağlık hakkı: ÇHS 24. Madde, EHS 25. madde

Eğitim hakkı: ÇHS 28-29. madde, EHS 24. madde

Erişilebilirlik: EHS 9. madde

Makul düzenleme: Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar. “Makul düzenleme”, engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

EHS 24. madde Eğitim başlığı altında bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır. Taraf Devletler engellilerin genel yüksek okul eğitimi, mesleki eğitim, erişkin eğitimi ve ömür boyu süren eğitime ayrımcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla engellilerin ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin yapılmasını temin eder.

Yapısal Göstergeler:

- Türkiye engelli çocukların haklarını güvence altına almak için BM ÇHS ve BM EHS'yi onayladı mı?
- UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'yi imzaladı mı?
- İç mevzuatını bu sözleşmelerle uyumlu hale getirdi mi?
- Düzenli ülke raporlaması yapıyor mu?
- EHS'de çerçevesi çizilen makul düzenleme ve erişilebilirlik ilkelerini hayata geçirecek ulusal mevzuat ve politikalar mevcut mu?
- Mevcut eylem planları engelli çocukların eğitim hakkına ilişkin hedefler içeriyor mu? Engelli kız çocukları için özel hedefler tanımlanmış mı?
- Eğitim ile ilgili politikaların belirlenmesinde bu ilkeler gözetiliyor mu?
- Okulların fiziki yapısına ilişkin yasal düzenlemeler (kanun, yönetmelik vb.) EHS ve ÇHS ile uyumlu mu?
- Okulların erişilebilir hale getirilmesi yasal zorunluluk olarak tanımlanmış mı, cezai müeyyidesi var mı?
- Engelli çocuklar için ayrımcılık yasağı yasalarda açık bir biçimde tanımlanmış mı? Ceza kanunlarında bu durum için hüküm var mı?
- Engelli çocukların ayrımcılık şikayetleri yapabilecekleri bir mekanizma var mı ve yasal olarak yetkilendirilmiş mi?

Süreç Göstergeleri:

- Okul yöneticileri ve ilgili diğer personel engelli çocukların hakları konusunda hizmet içi eğitimden geçiriliyor mu?
- EHS odak kurumu olarak belirlenen kamu kurumu ya da kanunla görevlendirilmiş diğer kurumlar (ulusal insan kurumları vb) ÇHS ve EHS'nin ulusal uygulamasını izliyor mu?
- Okullaşma oranı verileri nedir? Genel oran ve engelli çocukların oranı arasında fark var mı?
- Son üç yılda engelli çocuklar ve destekçileri ^[5] tarafından ayrımcılık iddiasıyla ilgili kurumlara yapılan şikâyet sayısı?
- Son üç yılda engelli çocuklar için makul düzenleme yapılması talebiyle ilgili kurumlara yapılan başvuru sayısı nedir?
- Eylem planı ve Politika belgelerinde güncel veriler üzerinden düzenleme yapılıyor mu?
- Öğrenciler, öğretmenler ve velilere yönelik olarak yapılan engellilik farkındalık çalışmalarının sayısı nedir?
- Eğitim sistemi içindeki engelli çocuklara ilişkin toplanan veriler kesişimsel ayrımcılık alanlarını içeriyor mu?
- Veri setlerinde Engelli kız çocuklarına ilişkin veriler mevcut mu?

Sonuç Göstergeleri:

- Eğitim düzeyleri (ilk, orta, yüksek vb.) bazında son 3 yılda eğitime dahil edilen engelli erkek çocuk ve kız çocuk sayısındaki değişim oranı nedir?
- Son üç yılda engelli çocuklar için erişilebilir hale getirilen okul sayısı kaçtır?
- Son 3 yılda eğitim kurumlarında yapılan makul düzenleme sayısı kaçtır?
- Yapılan şikâyetlerden kaç hakkında ayrımcılık nedeniyle idari ve adli tedbir uygulanmıştır?
- Son 3 yılda eğitim kurumlarının erişilebilir hale getirilmesi ayrılan bütçe nedir?

[5] Destekçiler: çocukların ebeveynleri/bakım verenler/yasal temsilcileri olabileceği gibi, engelli çocuklar adına hareket eden STK'lar olabilir

-
- Son 3 yılda farkındalık çalışmalarına katılan öğretmen, öğrenci ve veli sayıları kaçtır?
 - Son 3 yılda engelliliğe dayalı ayrımcılık şikayetlerindeki artış veya azalış oranı nedir?
 - Toplanan veriler MEB tarafından kamuoyuna açık olarak raporlanıyor mu?
 - Ayrımcılığa uğradığı belirlenen kaç engelli çocuğa psikolojik destek sağlanmıştır?
 - Okullarda görev verilen destek personeli sayısı ve son 3 yıldaki değişim oranı nedir?
-

VAKA 2

SAĞLIK HİZMETLERİ SENDİKASI ÇALIŞMA VAKASI

Vaka Özeti

Anne ve kızı, göz muayenesi olmak için aynı güne göz polikliniğinden randevu almışlar. Muayene sırası geldiğinde, doktor, anne ve kız sağır olduğu için ve yanlarında işaret dili tercümanı taşımadıkları için, kayıt memuruna anne ve kızı muayene etmeyeceğini bildirmiş.

Anne ve kızı, poliklinikten ayrılırken, kayıt memuru bakanlığın Engelli Danışma ve Koordinasyon Birimini arayarak işaret dili tercümanı olup olmadığını sordu ve anne ve kızın muayene edilmeden gönderilmek istendiğini söyledi. Anne ve kızını bekletmeleri gerektiğini söyleyip Sağlık Bakanlığınca geliştirilen Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi (ESİM) mobil uygulama ile muayenenin sağlanması için göz polikliniğine gidilir. Doktora, -ESİM ile canlı işaret dili tercümanına bağlanmış iken- muayeneyi bu şekilde yapabileceğini söyledim. Doktor, “5 dakikada bir hasta almak zorunda olduğunu, sağır hastaları muayene etmenin zaman alacağını, körlerin yanında refakatçi ile geldiklerini sağır insanların da yanlarında tercüman getirmeleri gerektiğini, getirmedikleri için uğraşmak istemediğini” söyledi. Kızgın bir yüz ifadesi ile anneye bakıyor ve kızının son gözlük numarasını söylemesini istiyor. O sırada, kayıt memuru, işaret dili bilen ve poliklinikte çalışan temizlik personelini çağırmış. Sabırsız ve öfkeli olduğundan ESİM’in yardımcı olmasını engellemeye çalışan doktor, muayenenin sonuna doğru gelen tercüman ile muayeneyi bitirdi.

Göstergeler

Standartlar:

Sağlık hakkı: ÇHS 24. Madde, EHS 25. madde

Erişilebilirlik: EHS 9. madde

Yapısal Göstergeler:

- Türkiye engelli çocukların haklarını güvence altına almak için BM ÇHS ve BM EHS'yi onayladı mı?
- İç mevzuatını bu sözleşmelerle uyumlu hale getirdi mi?
- Düzenli ülke raporlaması yapıyor mu?
- Mevcut eylem planları engelli çocukların sağlık hakkına ilişkin hedefler içeriyor mu?
- Engelli kız çocukları için özel hedefler tanımlanmış mı?
- Sağlık ile ilgili politikaların belirlenmesinde farklı engelli grubundaki çocukların özel ihtiyaçları gözetiliyor mu?
- Engelli çocukların sağlık hizmetlerine erişimine dair yasal düzenlemeler (kanun, yönetmelik vb.) EHS ve ÇHS ile uyumlu mu?
- İşitme engelli çocukların sağlık hizmetlerine erişimi için gerekli olan (işaret dili çevirmen vb.) düzenlemeler özel olarak tanımlanmış mı?
- Sağlık hizmetlerinin erişilebilir hale getirilmesi yasal zorunluluk olarak tanımlanmış mı, cezai müeyyidesi var mı?
- Engelli çocuklar için ayrımcılık yasağı yasalarda açık bir biçimde tanımlanmış mı?
- Ceza kanunlarında bu durum için hüküm var mı?
- Engelli çocukların ayrımcılık şikayetleri yapabilecekleri bir mekanizma var mı ve yasal olarak yetkilendirilmiş mi?
- İşaret dili tercümanları için yasal olarak belirlenmiş kriterler var mı?

Süreç Göstergeleri:

- Doktorlar ve sağlık hizmetlerinde çalışan ilgili personele (kayıt görevlisi, hemşire vb.) engelli çocukların hakları ve çocuklarla/engellilerle iletişim konusunda eğitim çalışmaları yapılıyor mu?
- Yapılıyorsa eğitimin içeriği farklı engel gruplarını için kapsayıcı mı? Eğitimin nitelikli uzmanlar tarafından mı hazırlanıyor ve uygulanıyor?

- Sağlık bakanlığına bağlı/denetimindeki hastane (kamu ya da özel), aile sağlı merkezi vb. kurumlar farklı engel gruplar için erişilebilir mi? Kaç kurum erişilebilir? Erişilebilirlik için neler yapılmış?
- EHS odak kurumu olarak belirlenen kamu kurumu ya da kanunla görevlendirilmiş diğer kurumlar (ulusal insan kurumları vb.) ÇHS ve EHS'nin ulusal uygulamasını izliyor mu?
- Engelli çocukların şikayetleri iletebilecekleri mekanizmalar işitme, görme gibi farklı engel grupların rahat ve güven içinde kullanabilmesine uygun mu?
- Son üç yılda engelli çocuklar ve destekçileri tarafından sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntı yaşadığı iddiasıyla ilgili kurumlara yapılan şikâyet sayısı? SABİM 184'e gelen şikâyet sayısı? Bu şikayetlerin farklı engel gruplarına göre dağılımı nedir?
- Sağlık çalışanlarına yönelik yapılan engellilik farkındalık çalışmaları/projelerinin sayısı nedir?
- Sağlık sistemi içinde engelli çocuklara ilişkin toplanan veriler kesişimsel ayrımcılık alanlarını içeriyor mu?
- Aileler ve engelli çocuklara yönelik hasta hakları, çocuk hakları, engelli hakları alanında yapılan bilgilendirici ve farkındalık artırıcı etkinlikler, projeler var mı? Varsa sayısı? Ulaştığı kişi sayısı? Ulaşılan engelli gruplarının farklı engellilik dahil olmak üzere yaş, cinsiyet , coğrafi dağılımı?
- Engelli çocukların bulunduğu bakımevi vb. kurumlarda doktor ve diğer sağlık personeli istihdam ediliyor mu?
- Engelli çocukların bulunduğu bakımevleri vb. kurumlarda yaşanan ölüm oranı nedir?

Sonuç Göstergeleri:

- İşitme engelli çocukların sayısı kaç? Sosyal güvenceye sahip olan işitme engelli çocuk oranı nedir? Yıllar bazında bu oranın değişimi nedir?
- Sağlık hizmeti veren kamu ve özel sağlık kurumlarının sayısı kaçtır bunların kaçında işaret dili tercümanı bulunmaktadır?

-
- Son 3 yılda istihdam edilen işaret dili tercümanı sayısı kaçtır?
 - Engelli çocukların sağlık hizmetlerine erişimini artırmak için kamu bütçesinde pay ayrılmakta mıdır? Ayrılan bütçedeki değişim oranı nedir?
 - Engelli çocukların koruyucu sağlık hizmetleri dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimi düzenli aralıklarla ölçülmekte midir? Değişim hangi yöndedir?
 - Sağlık hizmetlerine ilişkin engelli çocuklar bakımından idari ve adli makamlara yapılan şikâyet sayısı nedir? Şikayetlerin sayısında yıllar bazında değişim nedir?
 - Engelli çocukların bulunduğu bakımevi vb. kurumlarda istihdam edilen doktor ve diğer sağlık personeli sayısındaki artış veya azalış var mı?
 - Ülkede genel çocuk ölüm oranları ile engelli çocuk ölüm oranları arasındaki fark nedir?
 - Son 3 yılda sonuca bağlanan şikâyet sayısı kaçtır? Bu şikayetlerde haklarında adli veya idari yaptırım uygulanan kaç sağlık kurumu, sağlık görevlisi bulunmaktadır?
-

KAYNAKÇA

1- Hak Örgütleri İçin İnsan Haklarını İzleme Rehberi

<https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2021/12/izleme-rehberi-2-compressed.pdf>

2- İzleme Nedir?

<https://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2009/04/izlemenedir.pdf>

3- İnsan Hakları Göstergeleri Ölçme ve Uygulama Kılavuzu

https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/12/OHCHR_TR_F7-finalfromUN.pdf

4- Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri

<https://www.aile.gov.tr/media/5599/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf>

5- Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Ya_sagi_Kavram_Hukuk_Izleme_ve_Belgeleme.pdf

6- Kanıt Temelli Savunuculuk Hak Örgütleri İçin Bir Rehber

https://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2022/06/Kanit-Temelli-Savunuculuk_Rehber.pdf

7- Sivil Toplum Örgütleri İçin Engelli Hakları İzleme Rehberi

<https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2017/11/Engelli-Haklar%C4%B1-%C4%B0zleme-Rehberi.pdf>